

УДК 37.017-057.87:316.334.22
DOI: 10.15330/esu.15.170-175

Каріна Власенко,

кандидат педагогічних наук, асистент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ, Україна)

Karina Vlasenko,

Candidate of pedagogical sciences (PhD), assistant,
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

karinavlasenko@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

THEORETICAL PRINCIPLES OF EDUCATION IN MODERN YOUTH VALUE ATTITUDE TO WORK

У статті на основі аналізу наукових джерел із педагогіки, філософії, психології, соціології обґрунтовано теоретико-методологічні засади виховання ціннісного ставлення до праці в молоді. Ретроспективний аналіз наукових джерел щодо виховання особистості у праці дав змогу розкрити особливості впливу праці на становлення особистості від найдавніших часів до сьогодення та з'ясувати, що більшість педагогічних досліджень здійснювалися в аспекті вивчення культури праці, а тому й знаходимо поодинокі визначення поняття ціннісного ставлення до неї. Дослідники відзначають, що ціннісне ставлення до праці – важлива складова трудового виховання особистості, що передбачає усвідомлення соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації.

Ключові слова: виховання, ціннісне ставлення до праці, молодь, особистість, ретроспективний аналіз.

On the basis of the analysis of scientific sources in pedagogy, philosophy, psychology, sociology, the theoretical and methodological principles of upbringing the value attitude to labour among the students of agricultural institutions of higher education were substantiated. Retrospective analysis of scientific sources on upbringing of the individual during the labour process allowed to reveal the peculiarities of the influence of labour on the formation of personality from ancient times to the present day. The role of labour in the development of human civilization is evidenced by the written works of the Antiquity and the Kievan Rus (Hesiod's poem "Labour and Days", the work of Marc Portia Caton "De agri cultura", "Izbornik 1076", "The Instruction of Vladimir Monomakh"). The results of the analysis of scientific literature show out that majority of the pedagogical research works were carried out in the aspect of studying the labour culture, and therefore, we observed only single definitions of the notion of value relation to work itself. Scientists believed that the success of labour upbringing depends on the material and technical base, the choice of the type of work, as well as effective forms and methods of upbringing. It is also worth taking care of creating a joy of labour – self-expression in labour, because enjoyment can only be achieved when the labour reveals individuality. The problem of raising the value relation to various types of labour is highlighted in a number of dissertations (A. Danik, T. Yeskov, V. Madzigon, I. Krikun, V.

Burdun). Researchers note that the value attitude to labour is an important component of the individual's labour education, which implies awareness of the social significance of labour, the developed need for labour activity, initiative, propensity to entrepreneurship, readiness for creative activity, competitiveness and self-realization.

Key words: upbringing, value attitude to labour, youth, personality, retrospective analysis

Постановка проблеми. У працях науковців різних галузей, пов'язаних із проблемами педагогіки, філософії, психології, зазначається, що однією із важливих сучасних проблем молоді є втрата ціннісно-сміслових орієнтирів. Саме тому нині одним із базових підходів до виховання є аксіологічний. У зв'язку з цим, у контексті нової парадигми виховання сучасної молоді, у педагогічній практиці актуального значення набуває проблема виховання ціннісного ставлення до праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виховання ціннісного ставлення до праці знайшло своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. До питання виховання ціннісного ставлення до праці звертались Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, Т. Кампанелла, Я. А. Коменський, Дж. Локк, А. Макаренко, С. Миропольський, Й. Песталоцці, С. Русова, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

В останні роки проблема виховання особистості у праці висвітлювалася такими педагогами як А. Вихрущ, І. Волощук, С. Дем'янчук, Н. Калініченко, О. Коберник, Г. Ковальчук, М. Корець, Є. Кулик, М. Левківський, Г. Левченко, В. Мадзігон, В. Макарчук, Д. Сергієнко, В. Сидоренко, Н. Слюсаренко, Д. Сметанін, Г. Терещук, С. Ткачук, Д. Тхоржевський та ін.

Аналіз досліджень у сучасній педагогічній науці дає підстави стверджувати, що проблема виховання ціннісного ставлення до праці залишається однією із найактуальніших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз наукової думки щодо виховання ціннісного ставлення до праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині можна стверджувати, що праці належить особлива роль у становленні особистості як людини розумної, соціальної та духовної. У процесі свого еволюційного розвитку людина змушена була пізнавати навколишній світ, вивчати його закони та закономірності, реалізовувати свою життєдіяльність у гармонії із оточуючою дійсністю. Для прадавніх людей праця стала одним із перших видів виробничої діяльності.

Ключовою історичною віхою у становленні праці є епоха неоліту (Нова кам'яна доба, яка датується X – поч. III тис. до н. е.). Саме в цей час відбувається “перехід від привласнювальних форм господарства (мисливства, збиральництва та рибальства) до нових – відтворювальних (скотарства та землеробства)... За доби неоліту з'явилися мотика, кістяний серп, шило та ін.” [7, с. 29].

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на культуру хліборобських племен Правобережної України у IV–II тис. до н. е., а саме трипільської культури. Як зазначають історики, “основним заняттям трипільців було хліборобство. Трипільці знали також й скотарство (розводили велику і дрібну рогату худобу, коней тощо)... Крім високого рівня хліборобства, трипільці досягли великої майстерності в гончарстві, виготовленні глиняного посуду” [7, с. 33]. Таким чином, трипільська культура, яка існувала на території сучасної України ще в IV–II тис. до н. е., заклала підвалини ціннісного ставлення до праці.

Про роль праці в розвитку людської цивілізації йдеться у писемних творах, які дійшли до нас із давніх часів. Одним із перших таких творів є поема давньогрецького поета Гесіода періоду Античності “Праця і дні”, датована приблизно 700 р. до н. е. У поемі автор наголошує на важливості хліборобської праці в житті людини як єдиного шляху здобути достаток, не боятися голоду та жити у гармонії з навколишнім світом.

В історично першому вітчизняному педагогічному творі, написаному світською особою Володимиром Мономахом, “Повчанні Володимира Мономаха дітям” (1096 р.) проблемі виховання працелюбності присвячено багато уваги.

Проблема виховання ціннісного ставлення до праці представлена в історії педагогічної думки XIII–XV ст. На необхідності виховання ціннісного ставлення до праці наголошували Л. Б. Альберті, Вітторіно да Фельтре, Т. Мор, Е. Роттердамський та ін.

Уперше проблему виховання молоді під час трудової діяльності було порушено Т. Мором. У своєму трактаті “Утопія” англійський гуманіст закликає готувати молодь до трудової діяльності, підкреслює важливу виховну роль праці у сільському господарстві та саме він вперше пропонує зрівноважити значимість фізичної та розумової праці.

Проблема виховання ціннісного ставлення до праці має давні національні корені, про що свідчать звичаї, традиції українського народу, сімейно-побутова культура, шкільництво епохи Київської Русі й українського національного відродження (XV–XVIII ст.). Здатність до наполегливої праці розглядалась як головна моральна якість, критерій вихованості особистості, джерело духовного й фізичного розвитку. Виховання ціннісного ставлення до праці здійснювалося шляхом успадкування накопиченого досвіду господарювання, особистого прикладу дорослих, безпосереднього залучення дитини до праці в сім’ї, до організації навчання і побуту в братських школах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях.

До питання виховання ціннісного ставлення до праці звертались у своїх працях соціалісти-утопісти Т. Кампанелла, Р. Оуен, Ш. Фур’є, педагоги Й. Герbart, Я. А. Коменський, М. Корф, Дж. Локк, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо.

Виховання, яке акцентується на формуванні ціннісного ставлення до праці, цікавило Й. Г. Песталоцці. Відомий педагог-новатор значну увагу приділяв трудовому вихованню та вважав, що підготовка до праці повинна поєднуватись із фізичним та моральним вихованням. Також прагнув навчити дітей раціональних способів праці у сільському господарстві за допомогою поєднання виховного процесу з виробничою працею.

Представники педагогічної громадськості першої половини XIX ст. (О. Духнович, І. Котляревський, Т. Шевченко, П. Юркевич та інші), підкреслювали важливість виховання у праці як невід’ємної риси ментальності українського народу.

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. значна увага вихованню підростаючого покоління працею приділялася Б. Грінченком, П. Каптеревим, М. Корфом, Т. Лубенцем, С. Миропольським, С. Русовою, К. Ушинським та іншими педагогами. Із зарубіжних педагогів питання провідної ролі праці у становленні особистості висвітлювали Дж. Дьюї, Р. Зейдель, Г. Кершенштейнер, В. Лай, Е. Мейман та ін.

Так, С. Русова, досліджуючи теорію та практику дошкільного виховання, звертала увагу на те, “як ми організуємо працю дітей: насамперед треба, щоб вона була для них цікавою, викликала і своїм процесом, і призначенням цікавість;

щоб матеріал був цілком під силу дітям, робота керувалась дитячою творчою думкою, супроводжувалась деякою нашою технічною допомогою; щоб вона не затягувалася на довгий час або стомлювала дитину” [8, с. 54].

Виховання, яке орієнтується на формування в особистості ціннісного ставлення до праці привертало увагу К. Ушинського: “Саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Виховання повинно розвинути в людині звичку і любов до праці; воно повинно дати їй можливість знайти для себе працю в житті” [6, с. 559].

Відомий німецький педагог Г. Кершенштейнер значну увагу приділяв розробці та впровадженню системи трудового виховання, яка стала своєрідним новим поглядом на завдання освітніх закладів та була побудована на основі наближення школи до практичного життя. Німецький педагог працю розумів як засіб громадянського, естетичного виховання та був переконаний, що продуктивна праця розвиває в учневі силу волі, кращі моральні якості (як-от, чесність, порядність, здатність до взаємодопомоги, старанність, наполегливість, вміння ставити перед собою цілі та досягати їх). “Те, що потрібно новій трудовій школі, – це широкі терени для ручної праці. Ручна праця для більшості людей є найближчою і найпліднішою сферою діяльності і розвитку. Надалі школі необхідні такі сфери праці, які б в міру можливостей були пов’язані з господарською і домашньою діяльністю...” [4, с. 114].

Проблемі виховання ціннісного ставлення до праці було приділено багато уваги на початку – середині ХХ століття (Альмединген Н., Блонський П., Волобуєв П., Греченко В., Горшелева Л., Калашников А., Пістряк М., Розанов І., Сухомлинський В., Тезавровська Л., Тихеева Є., Тумім Г., Чепіга Я., Шацький С., Шлегер Л. та ін.).

Інтерес для нашого дослідження представляє педагогічний досвід В. Сухомлинського, який вважав працю “могутнім вихователем” та основою всебічного гармонійного розвитку, але лише тоді, коли вона пов’язана з ідейним, інтелектуальним, моральним, емоційним вихованням, з творчістю, інтересами та потребами вихованців. “Почуття громадянської значимості праці – це, поряд з інтелектуальними почуттями радості пізнання, освоєння світу, дуже сильний емоційний стимул, що одухотворює нелегку працю, а праця тільки тоді виховує, коли вона нелегка” [6, с. 562]. Як зазначає відомий вчений, варто потурбуватись про створення радості праці – самовираження в праці, адже отримати задоволення можливо лише тоді, коли в праці розкривається індивідуальність.

В останні роки проблема виховання особистості у праці висвітлювалася такими педагогами як А. Вихрущ, І. Волощук, С. Дем’янчук, Н. Калініченко, О. Коберник, Г. Ковальчук, М. Корець, Є. Кулик, М. Левківський, Г. Левченко, В. Мадзігон, В. Макарчук, Д. Сергієнко, В. Сидоренко, Н. Слюсаренко, Д. Сметанін, Г. Терещук, С. Ткачук, Д. Тхоржевський та ін.

Обґрунтуванню особливостей викладання основ сільськогосподарської праці в початковій школі присвячені дослідження О. Біди. Дослідниця висвітлює завдання, зміст, організаційні форми, методи навчання в процесі викладання праці в сільському господарстві учням молодших класів з позицій системного підходу [1].

Проблема підготовки підростаючого покоління до різних видів праці висвітлена у ряді дисертаційних робіт. Так, А. Даник досліджувала питання формування у юнаків та дівчат готовності до сімейно-побутової праці в процесі родинного виховання. Науковець приходиться до висновку, що в сучасного

підростаючого покоління недостатньо вироблені самостійність, дисциплінованість, уважність, пунктуальність, ціннісне ставлення до результатів власної праці [2].

Історичні аспекти виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917–1941 рр.) розглядала у своїй дисертаційній роботі Т. Єськова. У дисертації В. Мадзігона висвітлено історико-педагогічні аспекти організації продуктивної праці учнів загальноосвітніх навчальних закладів України у другій половині ХХ століття. У роботі проаналізовано організаційно-педагогічні форми шкільного виробництва, розкрито динаміку їх розвитку, здійснено порівняльний аналіз різноманітних організаційних форм продуктивної праці учнів в умовах промислового та сільськогосподарського виробництва.

Особливості трудового виховання школярів (у контексті реалізації завдань національної освіти і виховання) у загальноосвітніх закладах України в першій третині ХХ століття (у період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.) висвітлено у дисертаційному дослідженні Г. Ковальчук [5].

Заслугує на увагу для всебічного висвітлення обраної проблеми в ретроспективі дисертація Н. Калініченко. Автором здійснено ретроспективний аналіз підготовки вчительських кадрів для сільських шкіл, який засвідчив, що в другій половині ХІХ століття з метою забезпечення раціонального ведення шкільного господарства, передавання своїх знань селянам з домогосподарування, ремесел, городництва, садівництва, шовківництва, бджолярства, виноградарства вчителі навчалися на літніх сільськогосподарських курсах при народних училищах або інших навчальних закладах, де господарство велося зразково [3, с. 30-31].

Значна кількість сучасних педагогів присвятили свої дисертаційні дослідження питанню формування культури праці, зокрема:

- 1) Авраменко О. “Формування культури праці в учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання”.
- 2) Боднар В. “Формування культури педагогічної праці студентів у процесі позааудиторної діяльності”.
- 3) Дупак Н. “Виховання культури праці молодших школярів у процесі навчальної трудової діяльності”.
- 4) Ковальчук В. “Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю”.
- 5) Ібрагім Ю. “Формування культури розумової праці студентів вищих навчальних педагогічних закладів у процесі навчання”.

Висновки. Здійснивши ретроспективний аналіз виховання ціннісного ставлення до праці, дійшли висновку, що науковці недостатньо уваги приділяли вихованню ціннісного ставлення до праці у студентів та здебільшого акцентували увагу на проблемі виховання ціннісного ставлення до праці в дошкільнят та учнів; особливостях викладання основ сільськогосподарської праці; історичному аналізу формування готовності молоді до праці в освітньому процесі. Сучасні педагоги значну кількість дисертаційних досліджень присвятили питанню виховання культури праці та проблемі виховання ціннісного ставлення до праці.

Література

1. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця: методика викладання: [навчальний посібник]. К., Ірпінь, 2000. 400 с.
2. Даник А. А. Формування у юнаків та дівчат готовності до сімейно-побутової праці у процесі родинного виховання: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. Кіровоград, 1998. 18 с.
3. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи у центральному регіоні України (друга половина ХХ століття): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня

- доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. К., 2008. 44 с.
4. Кершенштейнер Г. Школа будущего – трудовая школа. Основные вопросы школьной организации. Москва, 1911. С. 109–122.
 5. Ковальчук Г. П. Трудове виховання школярів у загальноосвітніх закладах України в першій третині ХХ століття: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. К., 2008. 20 с.
 6. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: [хрестоматія]. К., 2006. 700 с.
 7. Новий довідник: Історія України. К., 2012. 736 с.
 8. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів, Краків, Париж, 1993. 125 с.

References

1. Bida O. A. Pryrodoznavstvo i silskohospodarska pratsia: metodyka vykladannia: [navchalnyi posibnyk]. K., Irpin, 2000. 400 s.
2. Danyk A. A. Formuvannia u yunakiv ta divchat hotovnosti do simeino-pobutovoi pratsi u protsesi rodynnoho vykhovannia: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk zi spetsialnosti 13.00.01 “Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky”. Kirovohrad, 1998. 18 s.
3. Kalinichenko N. A. Trudova pidhotovka uchniv silskoi shkoly u tsentralnomu rehioni Ukrainy (druha polovyna KhKh stolittia): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora pedahohichnykh nauk zi spetsialnosti 13.00.01 “Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky”. K., 2008. 44 s.
4. Kershenshteiner H. Shkola budushcheho – trudovaia shkola. Osnovnyie voprosyi shkolnoi orhanyzatsyy. Moskva, 1911. S. 109–122.
5. Kovalchuk H. P. Trudove vykhovannia shkoliariv u zahalnoosvitnikh zakladakh Ukrainy v pershii tretyni XX stolittia: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk zi spetsialnosti 13.00.01 “Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky”. K., 2008. 20 s.
6. Kuzminskyi A. I., Omelianenko V. L. Pedahohika: [khrestomatia]. K., 2006. 700 s.
7. Novyi dovidnyk: Istoriiia Ukrainy. K., 2012. 736 s.
8. Rusova S. F. Teoriiia i praktyka doshkilnoho vykhovannia. Lviv, Krakiv, Paryzh, 1993. 125 s.

Одержано статтю: 16.01.2019

Прийнято до друку: 21.02.2019

УДК 37.018.1:173:165.

DOI: 10.15330/esu.15.175-182

Людмила Гончар,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України
(м.Київ, Україна)

Ludmila Gonchar,

Doctor of pedagogical sciences, senior researcher,
Institute of educational problems of NAPN of
Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Ludmilagonchar1@gmail.com

УРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ “ЖИТТЯ”

TAKING INTO ACCOUNT OF THE AGE-OLD PECULIARITIES OF YOUNGER TEENAGERS IN THE PROCESS OF FORMING OF MORAL VALUE "LIFE"

Виявлено, що кожний віковий період має свої особливості, які позначаються на формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління. З'ясовано, що ефективним щодо формування цінності життя є молодший підлітковий вік, який характеризується сукупністю новоутворень, що активізують чи гальмують належний перебіг процесів